

הרב אלעזר גולדשטיין והרב עדו רכניץ

מעמדה של הברה לעניין דיני ממונות

מבוא

חברה בע"מ הינה גוף כלכלי שהתפתח במאתיים השנים האחרונות והשפיע רבות על הכלכלה העולמית. חברה היא סוג של תאגיד, כמו גם אגודה שיתופית, עמותה וגופים נוספים. במסגרת זו נעסוק בחברות בע"מ. כבר בפתח הדברים חשוב מאוד לציין כי חברות תובעות ונתבעות בבתי הדין השונים כדבר שבשגרה. בכל זאת יש מקום לדון במעמדן ההלכתי ובהשלכותיו המשפטיות, כדי לבסס מבחינה הלכתית את הנוהג וכדי להכריע בשאלות הנגזרות ממעמדה ההלכתי של חברה. פוסקי ההלכה דנו במעמדה של חברה כבר לפני מאה וחמישים שנה. אמנם רוב העיסוק של הפוסקים בענייני חברות התמקד בשאלות האיסוריות, כגון ריבית, חמץ ושבת. לצד זה ישנו עיסוק מסוים גם בהיבטים הממוניים, שנגזרים משאלת מעמדה של חברה. למעשה, במקרים רבים ניתן לעקוף את הצורך להכריע בשאלה ההלכתית במסגרת הסכם הבוררות (למשל כפי שנהוג בהסכם הבוררות של ארץ חמדה גזית¹). אולם מן הראוי לעסוק באופן ישיר במעמדה של חברה בהלכה, ובמסגרת זו נעסוק בשאלות מספר:

1. האם ניתן לתבוע את הבעלים או המנכ"ל באופן אישי ומתי?
2. האם יש תוקף הלכתי לחוק החברות, והאם באופן כללי חלים על חברה חוקי התורה או חוקי המדינה?
3. האם יש על חברה חובה הלכתית להתדיין בדיון תורה?
4. רציפות - האם העברת בעלות על מניות נותנת לתאגיד מעמד של יורש או של לוקח?
5. ייצוג בדיון - האם מנכ"ל שהודה במקצת מחייב את החברה, או שמא מעמדו כשל עד בלבד?

בעולם מקובל לראות בחברה אישיות משפטית נפרדת, ולכן למשל לא ניתן לתבוע את בעלי המניות לשלם את חובות החברה מכיסם. אולם גם בדיון בעולם ישנן שתי אפשרויות עיקריות² להבנת מהות האישיות המשפטית: הראשונה, **אישיות משפטית**

1. ראו בכתובת:

<http://www.erezhemdah.org/Data/UploadedFiles/SitePages/1020-sFileRedir.pdf>

2. לסקירה של הגישות השונות ביחס למהות האישיות המשפטית ראו: ידידיה צ' שטרן, הבעלות בחברה העסקית - תאוריה, דין, מציאות, המכון הישראלי לדמוקרטיה תשס"ט; וכן הרב אלעזר גולדשטיין והרב עדו רכניץ, נייר עמדה 12: מעמדה ההלכתי של חברה בע"מ, באתר דין תורה.

ממשית, על פיה אכן החברה היא אישיות משפטית אמתית; והשנייה, **אישיות משפטית למראית עין**, כלומר החברה היא הסדר כלכלי מורכב המבוסס על קשרים משפטיים מוכרים, כגון חיוב, קניין ושליחות, ואשר מתנהג כאילו הוא אישיות משפטית. כאמור, ישנם דיונים רבים בנוגע למעמדה של חברה בע"מ בכל הנוגע לאיסורים,³ אולם ישנו הבדל ניכר בין דיונים אלה לשאלת מעמדה של חברה בכל הנוגע לדיני ממונות. זאת כיוון שמעמדה של חברה לעניין איסור מבוסס על הגדרתה המהותית - האם היא באמת אישיות משפטית ממשית או שמא לא. לעומת זאת, לעניין ממון די בכך שחברה תהיה אישיות משפטית למראית עין, כדי שהיא תתפקד בבית הדין כאילו היא אישיות משפטית.

א. המחלוקת על מעמדה של חברה בדיני ממונות

למעשה, ישנה מחלוקת משולשת בין פוסקי זמננו בעניין מעמדה של חברה: על פי הגישה הראשונה, חברה היא שותפות רגילה (עם תנאים נוספים או בלעדיהם). על פי גישה זו, חלים על חברה כל הדינים החלים על שותפות רגילה. עמדות הפוסקים התומכים בגישה זו יובאו לקמן.

על פי הגישה השנייה, חברה היא אישיות משפטית למראית עין. על פי עמדה זו אף שחברה היא שותפות, היא מלווה בהסכמות מפורשות או מכללא (או מחמת קבלת החוק) שגורמות לכך שהיא מתנהלת כאילו היא אישיות משפטית. כך כתב הרב שמחה מירון:

אין המשפט העברי יכול בגלל עקרונותיו לאמץ את התיאוריה בדבר האישיות המשפטית הנפרדת והעצמאית של החברה בע"מ אם כי הוא מוכן לקלוט את החברה כבעלת אישיות משפטית שהינה אמצעי עזר בלבד (לפי דעתם של יירינג וקלסן). החברה בע"מ היא במשפט העברי סוג של שותפות.⁴
וכך כתב הרב יעקב פרבשטיין⁵ כסיכום לדיון בעמדות הפוסקים:

...ברור שאף לפי דיניהם חברה בע"מ שייכת לבעלי המניות ואין לה חיות עצמית אלא שהם מכנים את כלל ההשלכות שיש לערבון המוגבל בדיניהם כאילו חברה היא אישיות משפטית בעוד לפי דינינו השותפות הזו היא ככל שותפות של מתעסק עם נותן עיסקא וכיו"ב ואנו מעמיסים על שותפות זו את המנהג המקובל בתורת תנאים פרטיים בהתחייבויות ובשעבודים בכל דבר כפי עניינו וכפי שהארכנו לבאר בכמה מהעניינים לעיל איך אנו מסבירים את המנהג בהגדרות של דיני תורה. אבל למעשה מכיוון שבכל הנ"מ המעשיות העיקריות (או כמעט בכולן) התוצאה המעשית תהיה נמדדת ומוכרעת להלכה לפי המנהג ולפי

3. ראו סקירה יסודית במאמרם של הרב ישראל בן שחר והרב יאיר הס, 'ריבית בתאגידיים', בתוך: כתר, א, עמ' 231-337, קדומים תשנ"ו.
4. הרב שמחה מירון, 'מעמד החברה בע"מ במשפט העברי', סיני נ (תשכ"ו) עמ' רמה.
5. הרב יעקב פרבשטיין, 'גדרי חברה בע"מ לדיני ממונות', ישורון כ, עמ' תקעו.

המקובל בדעת בני אדם והבנתם המעשית, אין שום צורך שהבסיס העיוני המופשט של הבנת העסק יהיה משותף לשני הצדדים הפועלים על סמך הסכמה מעשית.

מדבריו עולה שהוא מניח שגם החוק למעשה לא תופס את החברה כאישיות עצמאית ממשית, ולכן גם אם הבסיס התיאורטי של פוסקי ההלכה שונה מזה של החוק, עדיין התוצאה יכולה להיות זהה במישור המעשי. ולכן לדעתו:

עולה למעשה שחברה בע"מ אינה ישות משפטית עצמאית אלא שמעשי החברה, פעולותיה והתחייבויותיה מתייחסים לבעליה, והבעלים הם המתחייבים והחייבים והזוכים (בעצמם, או ע"י שלוחיהם המנהלים) גם אם קרוי הדבר שאין עליהם שעבוד הגוף. אבל ברור שהתחייבויות הבעלים מוגבלות לפי הנוהג של החברות בע"מ ועל כן ההתייחסות כפופה להגדרות החוקיות של חברה בע"מ, ואין לקבל כפשוטה את ההגדרה של אפותיקי מפורש אלא כמשל בעלמא לכך שאפשר להגביל את שעבודים.

אמנם הרב פרבשטיין, בשונה מהרב מירון,⁶ סבר שאין תוקף לחוק החברות, ולכן לשיטתו הסכמות אינן יכולות לגרום לחברה להתנהג לגמרי כמו אישיות משפטית,⁷ אך הפער לדעתו נשאר קטן מאוד.

על פי הגישה השלישית, חברה היא אישיות משפטית ממשית. בעמדה זו מחזיק הרב שלמה דיכובסקי, ואלו מקצת דבריו:

אמנם, עדיין חלה עלינו חובת הביאור, היכן מצאנו בדברי חז"ל בסיס לקביעת המושג אישיות משפטית, שאינה בשר ודם? ונראה לומר שהמושג של אישיות משפטית מתבטא בדברי חז"ל בהפרש שיש בין שותפין לבין ציבור... ההבדל המשפטי בין שותפין לבין ציבור הוא, ששותפות היא בעלות מליאה שישנה לכל אחד מן השותפים, ואילו ציבור הוא גוף משפטי שהשותפים נמנים עליו. ועיין בספרו של אבי מורי ז"ל נאות דשא ח"א בענין גדרי ציבור ושותפין בהלכה ובאגדה (עמ' מ-נו), שהאריך בראיות רבות לבאר את ההבדל בין שני המושגים הללו.⁸

הרב דיכובסקי מבסס את האפשרות ליצור אישיות משפטית ממשית על כך שגם ציבור הוא בגדר אישיות משפטית ממשית שנפרדת מהפרטים שמרכיבים אותו, בניגוד לשותפים. מכאן הוא ממשיך ודן במעמדה של חברה:

ובכן, אף על פי שלא מצינו מושג חברה בע"מ לא בתורה ולא בחז"ל, קיימת אפשרות ליצירת מושגים חדשים בדיני ממונות בין ע"י יחיד (באמצעות תנאי) ובין ע"י ציבור מדין סיטומתא ודינא דמלכותא... לעצם הגדרתה של חברה בע"מ, הרי ניתן להגדירה כשעבוד נכסים ללא שעבוד הגוף (כפי שהגדירה ביה"ד הרבני לעיל.

6. הרב שמחה מירון, שם, עמ' רלח, רמב.

7. למשל, בנוגע לשעבוד על נכסים שנקנו אחרי התחייבות החברה וגם בעלי המניות התחלפו.

8. הרב שלמה דיכובסקי, פסקי דין רבניים ח"י, עמ' 286-287.

ועיין במאמרו של הרב שמחה מירון הנ"ל שהאריך בהגדרה זו). ניתן, כמו כן, להגדיר חברה בע"מ כציבור, כמו שהעלינו בראשית הדברים.⁹ גם הרב אשר וייס סבר שחברה היא אישיות משפטית ממשית, ולכן היא פטורה ממצוות שבין אדם למקום. ברם, לדעתו מעמדה הייחודי אינו פוטר את החברה ממצוות שבין אדם לחברו:

סוף דבר, לענ"ד החברה היא הבעלים על עצמה, כמבואר. ומשום כך נראה שבכל הנוגע לאיסור גנבה וגזלה וכדומה, שהן מצוות שכליות שבין אדם לחברו, ודאי פשוט שמצוות אלה מוטלות אף על חברה - אסור לה לגנוב ואסור לגנוב ממנה. דברור ופשוט הוא שגם גוף זה שיש בו מקבלי החלטות בעלי בחירה, צריך להתנהג בדרכי הצדק והיושר, שהרי העולם כולו עומד על האמת ועל הדין ועל השלום. ועוד, שהלא הגוזל בגרמא, החולק עם הגנב ונהנה מממון גזילה - חטא בידו. אך בכל הנוגע לאיסורי תורה שאינם אלא גזרת הכתוב, כחמץ בפסח, שבת וריבית וכד' - אין איסור בכספי חברה מעיקר הדין.¹⁰

למעשה, נראה כי אין הכרח לקבל את העמדה המחודשת הרואה בחברה אישיות משפטית ממשית, ודי שנראה בה אישיות משפטית למראית עין.

קביעה זו יכול שתתבסס על הסכמות מפורשות או מכללא של אלה העוסקים עם החברה. אולם ישנם תחומים שבהם לא ניתן ליצור לחברה דרך שבה תפעל כאישיות משפטית למראית עין בדרך של הסכמות, אלא רק בדרך של חקיקה. על כן עלינו לבחון את מעמדו ההלכתי של חוק החברות הקובע שחברה היא אישיות משפטית.

ב. מעמדו של חוק החברות

ישנם פוסקים שלא קיבלו את חוק החברות במסגרת ההתנגדות הכוללת להחלת הכלל 'דינא דמלכותא - דינא' על מדינת ישראל. וכך כותב הרב פרבשטיין בנוגע לחוק החברות:

בבתי הדין הדנים על פי דין תורה בארץ ישראל אין מתייחסים לחוק בעצמו כאל דבר מחייב, אלא דנים מכח מנהג הסוחרים שנוצר כתוצאה מהחוק או מכוחם של הסכמות בכתב בין השותפים ובינן לבין אחרים שבהם יש התחייבות על סמך החוק.¹¹

כיוון שעמדתנו היא שהכלל 'דינא דמלכותא' חל במדינת ישראל,¹² הרי שיש לקבל את חוק החברות, ובעזרתו ליצור אישיות משפטית למראית עין. חשוב להדגיש כי זכותו של בית הדין לפרש את החוק כהבנתו (לכל הפחות כפי שבית המשפט מפרש את החוק).

9. שם, עמ' 289.

10. הרב אשר וייס, 'האם חברה בע"מ היא גוף משפטי עצמאי?', תחומין לג, עמ' 30.

11. הרב יעקב פרבשטיין, 'גדרי חברה בע"מ לדיני ממונות', ישורון כ, עמ' תקעו.

12. ראו הרב עדו רכניץ והרב יואב שטרנברג, 'נייר עמדה מספר 3: תוקפם ההלכתי של חוקי המדינה דיני ממונות', אתר דין תורה: בכתובת: <http://www.dintora.org/publication/14>.

לכן ההסתמכות על החוק אינה מותנית בכך שגם החוק רואה בחברה אישיות משפטית למראית עין, אלא על פרשנות בית הדין לחוק. בהקשר של דיני חברות ישנו חיזוק נוסף לכך שיש לקבל את החוק, מכוח קביעתו העקרונית של הריא"ה הרצוג:

עולה בדעתי בנוגע למציאות שנתחדשה בעולם המסחר והתעשייה, דבר כללי, שמציאות כזאת ומצב כזה לא היה קיים בימי חז"ל, אף שאפשר לנו לקבוע הדין בזה על פי הכללים שאינם תקנות אלא משפטים ממש, מכל מקום מכיון שמציאות כזאת ומצב כזה לא היו קיימים בימיהם, ויש לנו יסוד לשער שאילו היה מתחדש בימיהם היו מתחשבים עם המציאות וקובעים תקנה משום תיקון העולם... יש לקבל דין המלכות בזה הממלא אותו הצורך שהיתה תקנה כזו ממלאה.¹³

לפי דבריו, יש לקבל חוקים העוסקים במציאות שהשתנתה באופן מהותי, ודיני חברות בוודאי עונים להגדרה זו, כיוון שקשה לקבל גישה שרואה בהן שותפות בלבד. כך כתב במפורש הרב אשר וייס:

דעצם המושג חברה בע"מ ופרטי דיניו לא שערום אבותינו, ואין בידינו להגדירו אלא לפי מה שהוא.

אמנם מסקנתו של הרב אשר וייס רדיקלית יותר (והוא כאמור תומך באישיות המשפטית הממשית), אולם אין צורך להרחיק לכת כל כך, וניתן להסתפק בהסתמכות על החוק כדי ליצור אישיות משפטית למראית עין. אולם יש להדגיש כי גם על פי דבריו של הרב הרצוג יש לקבל רק את חוק החברות, ולא להחיל את כל חוקי המדינה על חברה, כלומר גם אם נקבל את מעמדה של חברה מכוח חוק החברות, דיני הראיות ושאר דינים צריכים להתברר לפי כללי ההלכה. התייחסות מפורשת למעמדו של החוק בנוגע לחברות ישנו בספר פתחי חושן:

לגבי חברה בע"מ שכל המושג וכל עניני הכספים של החברה מתנהלים מכח החוק ומנהג המדינה, הרי זה כאילו על דעת כן מתעסקים.¹⁴

דבריו נכתבו בהקשר לפשיטת רגל, והוא מבדיל בין פשיטת רגל של אדם פרטי, שלדעתו אין להחיל עליה את החוק, לבין פשיטת רגל של חברה בע"מ, שבה יש להחיל את החוק. הסיבה להבדל היא שכל ענייניה של חברה מתנהלים מכוח החוק. נראה מדבריו כי הוא הכריע שכיוון שחברה היא יציר החוק, יש לתת מעמד הלכתי גם לחוקים נוספים ולא רק לחוק החברות. אולם ייתכן ומקור דבריו הוא ההבנה שפירוק חברה יונק את כוחו מחוק החברות עצמו. במאמרו ב'תחומין'¹⁵ כתב במפורש הרב סיני לוי שיש לקבל את חוק החברות:

היסוד הבחירי מהווה שיקול להחיל על תחום זה את העקרון של דינא דמלכותא דינא. כיון שחוק החברות אינו כפייתי, אלא החברה נרשמת מרצונה; וכיון שכל

13. הריא"ה הרצוג, תחוקה לישראל על פי התורה, כרך ב, עמ' 72.

14. פתחי חושן הלוואה פרק ב, הערה סג.

15. הרב סיני לוי, 'חבותה של חברה בע"מ כלפי צד שלישי', תחומין כו, עמ' 369.

כולו הוא לטובת הצדדים (החברה וכלל אזרחי המדינה) ולא מצד השקפת עולם על עקרונות של צדק ויושר - לא קיימת לגבי נושא זה גם מגבלה מהותית בהחלת הכלל דינא דמלכותא דינא.

כלומר כיוון שהקמת חברה מותנית ברישום מרצון שלה ברשם החברות, יש בכך קבלה של חוק החברות. קודם לכן הוא ציין שמלבד חוק החברות, יש מקום לקבל גם חוקים אחרים (שם, עמ' 368):

יתכן שתחת כנפי ההסכם ההדדי שבין התאגיד לבין הציבור ניתן להכניס גם חיובים שאינן חלים על פי ההלכה, כגון, נזקים שנעשו בגרמא או מניעת רווח... חיובים הנובעים מאסמכתא או מקנין דברים.

אולם יש מקום להקשות על עמדה זו: וכי בגלל שאדם הקים חברה שהוא בעליה היחיד והוא העובד היחיד שלה (או לפחות העיקרי), יש להחיל על כל פעולותיו את חוקי המדינה? ואם כן, אז למה דווקא רשימה מצומצמת ולא את כל החוקים כולם? על כן מסתבר שככלל יש לקבל את חוק החברות, למעט סעיפים שיוכח כי הם מנוגדים להלכה.¹⁶ חוק זה יוצר את הבסיס המשפטי לכך שחברה היא אישיות משפטית למראית עין, ובכלל זה את הקניינים, החיובים והשעבודים הנדרשים. לעומת זאת, בנוגע לחוקים אחרים יחול דין תורה. לדוגמה, גם אם החוק מאפשר לחברה לקנות ולמכור, הדרך לעשות זאת היא על פי דיני הקניינים המופיעים בהלכה. למיטב ידיעתנו, כך נוהגים בתי הדין המקבלים הלכה למעשה את הקביעה שחברה היא אישיות משפטית למראית עין.¹⁷ **על כן, כיוון שחברה היא תופעה חדשה יחסית ושונה באופן ניכר מהסדרים משפטיים שקיימים בהלכה, מסתבר שיש לקבל את החוק החברות.**

כעת נדון בסוגיות נוספות שהפוסקים עסקו בהן, ושרובן נגזרות מהקביעה העקרונית.

ג. תביעה אישית כנגד בעלי החברה ומנהליה

הסוגיה הראשונה שהפוסקים דנו בה היא שאלת הגבלתה של האחריות האישית של בעלי החברה ומנהליה. כאן מצאנו שתי גישות. גישה אחת מקבלת את עקרון הגבלת האחריות המקובל, למעט מקרים חריגים. ברור שזו עמדתם של הרב דיכובסקי ושל הרב אשר וייס. אולם במקרה זה פסקו כך גם פוסקים אשר לא קיבלו את החברה כאישיות משפטית ממשית, ובכלל זה הרב חיים גדליה צימבליסט,¹⁸ שכתב:

שאינן לגבות משאר נכסים שלהם כי אם מן הנכסים של החברה, שזהו פירושו של בערבון מוגבל.

וכן כתב בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"י סי' קמג):

16. לשם כך יש לבחון באופן מפורט את סעיפי חוק החברות ואת העמדות הלכתיות השונות, ואכמ"ל.
17. ראו למשל פסקי דין ארץ חמדה גזית בתיקים שמספרם: 71047, 74027, ועוד רבים שבהם חברה היא נתבעת או תובעת. וכן תיקים שמספרם 72033; 75047, שבהם עמותה היא תובעת או נתבעת.
18. הרב חיים גדליה צימבליסט, פסקי דין רבניים חלק י, עמ' 293.

דעל פי חוקי החברה אין לבעל מניות שום שייכות לרכושה, ואין לבעלי מניות שום אחריות פרטית מביתם על כל מעשי החברה.

כך כתב גם בשו"ת 'משנה הלכות':

וממילא כל מי שעושה מסחר עם השותפות הנ"ל (הקארפ') יודע שזה הוא שיעבוד בערבון מוגבל וכל העוסקים עמהם עוסקים עמהם לשם שם זה כלומר שיודעין כולם שאין כאן לא שיעבוד הגוף ולא שיעבוד נכסים אחרים אלא נכסים אלו.¹⁹

כלומר גם אם לא מקבלים את מעמד החברה (מכוח היצירה החדשה או מכוח סמכות החוק), עדיין יש כאן הסכמה מכללא המחייבת את הצדדים. לעומת זאת קיימת גישה אחרת, ולפיה פוסקים אחרים סברו שפעילות בעזרת חברה אינה מספקת הגנה על בעליה מפני תביעה אישית. כך למשל כתב הרב שמואל הלוי וואזנר:

בבא מעשה כזאת לפנינו יש לעיין בו דהנסיין ורגילות העולם לעשות כזה כדי לזלזל בממון המשקיעים בפרט דשכיח דאדם יחיד עושה למסחריו חברה כזאת לעצמו, והוא נהנה מזה כאדם העושה בתוך שלו ממש ואחרים משקיעים אצלו כספים וכשכבר סחט מהחברה הזאת מה שאפשר הוא טוען שגוף שלישי הוא ואינו חייב באחריות עליה, והוא דבר שאין דעת תורה סובל... לכן יראה לענ"ד דאין לדון חברה בע"מ קארפרעשין כאפותיקי מפורש רק כשבעל החברה יכול להוכיח בראיות ברורות שלא נהנה מהחברה יותר משיעור המותר, ושמה שעתה פושט הרגל הוא באונס ממש...²⁰

לדבריו, הניסיון מלמד שהסתרות מאחורי חברה היא דרך של בעלי המניות לגייס כספים ממשקיעים, כדי למשוך אותם מקופת החברה ולהותיר את המשקיעים מול שוקת שבורה, במיוחד בחברה השייכת לאדם אחד (שאכן אפשרית על פי סעיף 3 לחוק החברות תשנ"ט-1999). לכן הוא קובע שעל בעל החברה נטל ההוכחה שהוא נהג בהגינות כדי לקבל הגנה מפני תביעה אישית. יש לשים לב שדבריו אינם מבוססים על קביעה משפטית אלא על קביעה עובדתית. הרב וואזנר מציע לעשות תמיד 'הרמת מסך', כלומר לתבוע את בעל המניות (תביעה שאפשרית גם לפי החוק במקרים חריגים), ומסתבר שהדבר תלוי מאוד בנורמה החברתית. ההבדל העיקרי בינו לבין הפוסקים שנמנו לעיל הוא הנורמה החברתית במקום שהם פעלו בו.²¹ עוד ניכר מדבריו שהשאלה נגעה ב'חברת ארנק' (חברה השייכת לאדם אחד) שבה הבעלים הוא המנהל, על כן גם

19. שו"ת משנה הלכות חלק ו, סימן רעז.

20. שו"ת שבט הלוי, ח"ח סי' שו.

21. זאת בין היתר כיוון שלשיטתו הסמכות לפרק חברה בע"מ נובע מהמנהג ולא מהחוק. הרב פרבשטיין דן בתפיסתו של הרב וואזנר, וגם הוא העלה (שם, עמ' תקע) את האפשרות שמדובר במקרה מסוים מאוד. אולם הוא דחה את הדברים בכך שאילו אכן היה מדובר על מקרה חריג שדינו חריג, לא היה הרב וואזנר מדפיס את התשובה מבלי לציין זאת. אולם בסיכום (שם, עמ' תקעז) הוא כן תלה את הדברים בנורמה ובמנהג הסוחרים.

לשיטתו מסתבר שבחברה שיש בה הפרדה ברורה בין בעליה לבין מנהליה, ברירת המחלף איננה 'הרמת מסך'.

נושא אחר הנוגע לתביעה האישית הוא דיון בחיוב 'שבועת השותפים'. בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"י סי' קמד) עסק בשאלה האם בעלי מניות יכול לחייב מנהל שנחשד שגנב מכספי החברה לכיסו להישבע, וכך כתב:

ועל דבר חברה בע"מ אחת שהיה לה הפסדים הרבה ואחד מחברת בע"מ אחרת תובע את המנהל מחברת בע"מ הא' מעותיו בחשדו שהמנהל שהוא ג"כ מנהל להחברה האחרת לקח לעצמו ממעות החברה. והנה כפי המבואר במה שכתבתי במקום אחר חברת בע"מ הוו שותפים ואך בתנאי שלא יהיה להם פרעון רק מנכסי החברה. ובשותפים איתא במתני' (שבועות דמ"ה ע"א) ונפסק בש"ע (סי' צ"ג) דנשבעים בטענת שמא והוא נקרא שבועת השותפים עיין שם. ונראה דאף אם עפ"י התנאים המבוארים שם יכול להשביע מכל מקום אם אינו רוצה לישבע צריך לו לשלם רק לפי ערך של מעות התובע שהיה לו בהמניות.

הוא מחייב את מנהל החברה שיש לו גם בעלות חלקית עליה להישבע שבועת השותפים שחלה על אדם הפועל ברשות בממונו של אחר (כאשר היקף התביעה יחסי לאחוז המניות שמחזיק הנתבע). מדבריו ברור שאכן יש לתפוס את החברה כשותפות לעניין שבועת השותפים. שבועת השותפים היא שבועה שאדם יכול לדרוש מאדם אחר המנהל את רכושו של התובע, כגון, שותף, אשתו של התובע, נאמן ועוד, וזאת גם ללא טענה של התובע כי הוא יודע שהנתבע מעל באמון שניתן לו. טעמה של השבועה הוא שכל הנתבעים מנהלים רכוש של אחר ללא פיקוח, וזו הדרך היחידה לוודא שהם לא ימעלו בכספם של אחרים.²² יישום דין זה לגבי חברה בעייתי ביותר. ראשית, חלק מרכזי בהגדרת חברה בעירבון מוגבל הוא הגבלת האחריות האישית של בעלי המניות. שנית, בימינו אין בתי הדין משביעים אלא מחייבים חיוב חלקי על פי הראיות הנסיבתיות.²³ חיוב שבועת השותפים עלול לאפשר למעשה תביעה אישית נגד המנהלים, דבר הנוגד במהותו את היחס לחברה בע"מ כפי שראינו עד כה.

ולכן למעשה, אנו ממליצים לקבל את עמדת רוב הפוסקים ולהגן על בעלי מניות ומנהלים מפני תביעות אישיות, אלא אם כן נטען כי הם חרגו מסמכותם או רוקנו את קופת החברה וכדומה.

ד. עקרונות הרציפות

כיוון שעל פי החוק חברה היא אישיות משפטית, נגזר מכך שחל עליה עקרונות רציפות, שמשמעותו היא שהחלפת בעלות על מניות או החלפת מנהליה אינה משנה את זכויות

22. כפי שעולה מהגמרא שבועות מח, ב; שו"ע, חו"מ סי' צג סעי' א.

23. שו"ע, חו"מ סי' יב סעי' ב; הרב שלמה לוי, 'הטלת פשרה במקום חיוב שבועה', תחומין יב, עמ' 327-334.

החברה וחובותיה. מובן שעל פי הגישה הרואה בחברה אישיות משפטית ממשית, יש לקבל את עמדת החוק, וכך כתב הרב דיכובסקי. לעומתו, הרב צימבליסט²⁴ סבר שאין לקבל עיקרון זה, ואלו דבריו:

ומה שכתב הרב דיכובסקי, שבנידונו אין בכלל מקום לטענין ליתמי כיון שאין כאן תביעה על היתומים בתור יורשים אלא על החברה בתור חברה בע"מ, ולפי דבריו חברה בע"מ שמתו בעלי מניותיה ויצא שטר חוב על היתומים לא נטען להם שמא פרע אביהם, אין הדברים נכונים. כי לא מצינו בתורה חיובים על דבר דומם כמו חברה, אלא על אנשים חיים, ואם יש שטר חוב על החברה, פירושו של דבר: על בעלי החברה, חוץ מזה שאין לגבות משאר נכסים שלהם כי אם מן הנכסים של החברה, שזהו פירושו של בערבון מוגבל - ואם מתו בעלי החברה הרי היתומים דינם כיורשים לכל דבר ופשיטא שטוענים להם כל הטענות שטוענים ליורשים.

לדבריו, כיוון שחברה היא שותפות רגילה באחריות מוגבלת, כאשר הבעלות על המניות עוברת ליורשים לא חל עקרון הרציפות, וגבייה מהחברה מחייבת שבועה ככל תביעה כלפי יורשים.

על דברי הרב צימבליסט יש להקשות, שהרי ההלכה מאפשרת לפטור מלווה משבועה ליורשי הלווה, כפי שנפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' עא סעי' יח):

מת לוח בחיי מלווה, בשטר שיש בו נאמנות סתם, ואח"כ מת מלווה, היורשים גובים בשבועת היורשים: שלא פקדנו אבא ששטר זה פרוע. ואם כתוב בשטר נאמנות מפורש: שפטר אותו והבאים מכחו ממנו ומבאי כחו, גובים בלא שבועה כלל.

כיוון שכך, הדעת נותנת שבכל עסק עם חברה יש תנאי מכללא הפוטר משבועה כלפי יורשי המניות. לכך יש להוסיף שבדרך כלל מי שבקיא בענייני החברה הוא המנכ"ל, ובמקרים רבים הוא נשאר בתפקידו למרות התחלפות בעלי המניות. במקרה כזה, אין סיבה לטעון בעבור היורשים, בשעה שהמנכ"ל מחזיק את המידע הנדרש. **אשר על כן, מסתבר שיש לקבל את עקרון הרציפות של חברה, ללא קשר להתחלפות בעלי המניות והעובדים, לכל הפחות בגלל הסכמה מכללא.**

ה. החובה להתדיין בדין תורה

שאלה נוספת היא האם מוטלת על חברה החובה להתדיין דווקא בדין תורה. חובה זו מוטלת על כל יהודי, והפרת החובה מהווה איסור חמור כפי שכתב הרמב"ם (הל' סנהדרין פכ"ו ה"ז):

כל הדין בדייני גוים ובערכאות שלהן אף על פי שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפנייהם לפנייהם ולא לפני גוים לפנייהם ולא לפני הדיוטות.

24. הרב חיים גדליה צימבליסט, פסקי דין רבניים חלק י, עמ' 293.

על פניו, שאלה זו תלויה בשאלה האם חברה היא אישיות משפטית ממשיית או רק למראית עין. אם מדובר על שותפות ממשיית, ייתכן שהחובה אינה חלה על חברה שאינה בגדר יהודי החייב במצוות (וכך משמע מדברי הרב אשר וייס שהובאו לעיל, לגבי חיוב חברה במצוות שבין אדם למקום). לעומת זאת, אם חברה היא אישיות משפטית למראית עין בלבד, החובה להתדיין בדין תורה חלה על בעלי זכות ההצבעה. בשאלה זו עסק בשו"ת 'משנה הלכות', ואלו דבריו (חי"ב, סי' תיז):

ובדבר שאלתו בדין (קורפאציא בלע"ז) שבעליה הם רוב יהודים אם נחשבים כיהודים לגבי דין דערכאות... ולפענ"ד... והנה כבר ביררתי בעזה"י באריכות בס"ד דין של קארפאציא (או מה שקורין בע"מ) שהוא עסק של שותפין שנשתתפו יחד ככל דיני שותפות בעולם אלא מאחר שבדיני ממונות כל תנאי שהתנה קיים לכן השותפין הללו התנו ביניהם שהאחריות העסק הנ"ל יהיה מוגבל... וא"כ לכאורה נפשט ספיקו גם בזה.

לדבריו, חברה היא שותפות באחריות מוגבלת, ולכן החובה ההלכתית חלה על בעלי המניות. כך גם מסתבר להורות למעשה, שהרי לא ייתכן שיהודי שהוא בעלים יחיד של חברה יוכל להסתתר מאחורי החברה ולהתנער מחובתו ההלכתית. במסגרת זו לא נעסק בשאלה כיצד יש לנהוג במקרה שיהודי הוא אחד מבעלי זכות ההצבעה והשאר הם גויים. **על כן, על חברה בבעלות של יהודים להתדיין בדין תורה.**

1. פשיטת רגל

נחלקו אחרוני זמננו אם יש לקבל את החוק המשחרר אדם מחובות במקרה של פשיטת רגל וקובע הסדרי חלוקת חובות השונים מאלה המופיעים בהלכה. אולם בנוגע לפשיטת רגל של חברה, כמה פוסקים כתבו שיש לנהוג על פי החוק. כך למשל כתב הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"ב סי' סב):

ולפי זה הדינים שקבעה המלוכה לאם אחד ירד מנכסיו ואין בכחו לנהל עסק שלו שקורין פשיטת רגל (בענקראט) והוא בעל חוב להרבה אנשים, שימנו ועד של ג' אנשים לחלק המעות בעין וכל הנכסים לכל בעל חוב לפי סך המעות שחייבין לו ואסור לשום בעל חוב לתפוס בעצמו הוא מהדינים שנוגע לכל אנשי המדינה וממילא הוי בזה לפסק הרמ"א דינא דמלכותא, וכ"ש כשהוא חברת מניות גדולה (קארפארישאן) שאפשר שנוגע זה גם לאינם יהודים.

לדבריו, פשיטת רגל היא נושא הנוגע לכלל הציבור, ולכן יש סמכות לשלטון לחוקק חוקים, במיוחד בנוגע לחברת מניות גדולה אשר חלק מבעלי המניות שלה אינם יהודים. לעיל הזכרנו את ספר 'פתחי חושן' שכתב באופן כללי שבנוגע לחברה יש לפעול על פי חוקי המדינה.

2. הודאת בעל דין בתביעה כנגד חברה

שאלה מעשית מתעוררת בהתדיינות מול חברה: בדרך כלל, מי שמגיע לדיון בבית הדין

הוא נציג הנהלה ולא בעלי המניות. מה מעמדו ההלכתי של נציג כזה? האם הודאה שלו בחוב מחייבת את החברה, והאם הודאה שלו במקצת מחייבת שבועה, ואם כן - מי יישבע?

נראה שהתשובה לכך פשוטה: מי שהוסמך מטעם בעלי הסמכות בחברה לייצג אותה בדיון הוא בגדר מורשה, וכל פעולותיו מחייבות את החברה באופן מלא.

סיכום

1. ישנה מחלוקת בעולם המשפט אם חברה היא אישיות משפטית ממשית או שמא רק אישיות משפטית למראית עין.
2. זה מאה וחמישים שנה ישנה מחלוקת בין הפוסקים בנוגע למעמדה של חברה לעניין איסורים. פוסקים רבים רואים בה שותפות בתנאים מסוימים, ומיעוטם רואים בה אישיות משפטית ממשית לכל דבר ועניין.
3. בנוגע למעמדה של חברה לעניין דיני ממונות ישנן שלוש גישות:
 - א. חברה היא שותפות רגילה בתנאים מיוחדים; ב. חברה היא אישיות משפטית למראית עין; ג. חברה היא אישיות משפטית ממשית.
4. כמו כן ישנה מחלוקת אם יש תוקף הלכתי לחוק החברות. יש הסבורים שאין לו תוקף, ואילו אחרים כתבו שעל חברה חלים כל חוקי המדינה.
5. המלצתנו היא שלעניין דיני ממונות יש לראות בחברה אישיות משפטית למראית עין, על סמך הסכמות מפורשות או מכללא, וכן על סמך חוק החברות.
6. זאת ועוד, יש לקבל את חוק החברות (למעט סעיפים שיוכח שהם מנוגדים להלכה) רק בנוגע לשאלות הנוגעות ישירות בייחודה של חברה, ולא בשאלות אחרות כגון דיני הראיות וכד', שבהן יש לדון בחברה ככל דיני התורה הרגילים.
7. בהתאם לקביעה זו, ועל פי דעת רוב הפוסקים, לא ניתן לתבוע בעל מניות או מנהל בחברה, למעט מקרים חריגים שבהם הם נהגו שלא כדין באופן המאפשר תביעה אישית כנגדם.
8. חלק מהגדרת חברה מחיל עליה את עקרון הרציפות, ולכן לא יהיה שינוי במעמדה או בזכויותיה, גם אם הבעלות על המניות עברה לקונים או ליורשים.
9. חברה בבעלות יהודים חייבת ככל יהודי להתדיין בדיון תורה.
10. במקרה של פשיטת רגל, יש לחלק את החובות על פי החוק.
11. מסתבר שלמי שהוסמך על ידי החברה לייצג אותה בבית הדין יש מעמד של מורשה, והודאה שלו תחייב את החברה.

